

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת ויקהל פקודי, תשס"ט
מספר 801

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

נְשָׂא לְפָן אֶתְנָה בְּחֻמָּה

בתיאור הבאת התרומה למלאכת המשכן, מסופר בפרשתנו על שתי קבוצות נשים שעסקו בטוויית חוטים ליריעות המשכן: הקבוצה האחת טוותה חוטים ליריעות התחתונות של המשכן באמצעות מגוון חומרי גלם יקרים: סיבי צמר צבועים בתכלת, ארגמן, תולעת שני וסיבי פשתן (לה: כה). הקבוצה האחרת טוותה חוטים ליריעות העליונות מחומר גלם פשוט: שער עזים (לה: כו). כהוקרה על ביצוע מלאכה זו העלו הכתובים על נס את פועלן ואת כשרונן האמנותי של שתי הקבוצות, אם כי בשינויי סגנון: אם נשות הקבוצה הראשונה הוכתרו בתואר "חֲכַמַת-לֵב", הרי נשות הקבוצה השנייה זכו להכרה אמנותית יוצאת דופן: "נְשָׂא לְפָן אֶתְנָה בְּחֻמָּה". וכבר עמדו חז"ל על ההדגשה המיוחדת שבביטוי "נְשָׂא לְפָן" ואמרו: "גדולה חכמה שנאמרה בעליונות יותר ממה שנאמרה בתחתונות" (ברייאתא שבת צט ע"א). לדעתם, ראה הכתוב במטווה העזים הישג אמנותי המצריך כשרון רב יותר ממטווה מן החומרים היקרים, ומשום כך הנציחיהו בתיאור רב רושם. ברם רבים מן הפרשנים התקשו להסביר את הסיבה להבעת ההתפעלות, שהלוא הטווייה היא מלאכה פשוטה שאינה מצריכה ידע מיוחד. קושי זה מקבל משנה תוקף נוכח העובדה שבימי קדם הייתה פעולה זו מיוחדת לנשים.¹

מכורח קושיה זו הסיק בעל מדרש הגדול (מהד' מרגליות לה: כו): "מלמד שמלאכתו קשה מן הכל לפי שהשערות שלעזים דקין ביותר וקשין". לדבריו, הכתוב ציין את חכמת הנשים בדברי שבח מיוחדים בשל תכונותיו של שער העזים המצריכות מומחיות רבה על מנת להתקין ממנו חוטים.² פתרון אחר לבעיה זו מעוגן במסורות מדרשיות הסוברות שמטווה העזים נחשב מופת אמנותי בשל הדרך הלא-שגרתית שבה נעשה. מסורות אלו יודעות לספר שהנשים שעסקו במטווה העזים לא המתינו עד ששער העזים ייגזז, אלא טוו את השער בעודו מחובר לגוף העזים. למשל, משמו של ר' נחמיה נמסר בברייאתא שבת (עד ע"ב; צט ע"א): "שטוף בעזים וטווי מן העזים". רש"י מפרש שר' נחמיה נאחז בדרשתו בקושי תחבירי: הכתוב מציין שהנשים "טוו את העזים" בלי להזכיר את שערן- מושא הטווייה. מכאן שהטווייה נעשתה "בגופן של עזים".³

הוספה מדרשית זו מופיעה גם בשני תרגומי מקרא מאוחרים. בתרגום התורה המיוחס ליונתן בן עוזיאל מובאת על אתר הרחבה מדרשית: "הוון עזלן ית מעיזא על גוייתהון ומנפסין יתהון פד הינון

¹ ראו ערך "מלאכה", אנציקלופדיה מקראית ד, ירושלים תשכ"ג, עמ' 998.

² ובעקבותיו הרלב"ג, פירושי התורה לרבנו לוי בן גרשם (מהד' ר"י לוי), ירושלים תשנ"ה, עמ' תמד.

³ בפירושו לשבת, עד ע"ב, ד"ה שטוף בעזים. ובשינוי נוסח בפסיקתא זוטרתא מהד' בובר (לקח טוב) לשמ' שם: כו. אונקלוס נחלץ מבעיית היעדר המושא כשהוסיף את מילת היחס "מן" ותרגם "עזים" – "מעזיא" (= מן העזים), וכך מבין הקורא שמדובר בשערן. כיוצא בזה תרגם אונקלוס קודם לכן, בציווי על הבאת התרומה (שמ' כה: ד): "ועזים" – "ומעזי" ומבאר רש"י: "ומעזי – נוצה של עזים. לכך תרגם אונקלוס 'מעזי' הבא מן העזים ולא עזים עצמם שתרגום של עזים עזיא". בדרך זו מצליח אונקלוס לשמר את העיקרון התרגומי להיצמד למשמעותו המילולית של הכתוב ככל האפשר. גישה אחרת להתמודדות עם היעדר המושא משמשת בכמה מן התרגומים הלועזיים (כגון לותר וקינג גיימס), שבחרו להוסיף מילת הבהרה: "שער עזים".

חייך' (= היו טוות את העזים על גופן ומנפצות⁴ אותם כאשר הם חיים).⁵ פיתוח מעניין של דרשה זו מופיע בתרגום לדה"י לפסוק "וְכָל־בְּרֵיתְךָ הַחַיִּים בְּיָמֶיךָ אֶת־עֲזוֹבֵי־אֶשָׁה" (מהד' שפרבר א; ב:יח). באופן טבעי מזמין השם "עזובה" פרשנות טראגית, ואכן בעל התרגום דרש את שמה וקשר אותו למה שאירע עמה בחייה: "בְּגִלְלֵי דְהֵנָּה עֲקָרָה וּבְזֵיתָא וְגַלִּי קָדָם יִי עוֹלְפָנָה וְאֶתְרוּנְחָתָא וְאֶשְׁתְּבַהֲרַת בְּחִכְמָתָא וְהֵנָּה עֲזָלָא בְּחִכְמָתָא יַתְּ מַעְזֵי עַל גְּוִיָתָהּ דְעֲזִיבָא פְּדִלָא גְזִיל (כנראה צ"ל גזיז) מְטוּל יִרְיעַת מִשְׁפָּנָא". (= כיוון שהייתה עקרה ובזויה ו(היה) גלוי לפני ה' עלבונה והייתה מבורכת והצטיינה בחכמה והייתה טוהה בחכמה את השער על גוף העזים כשאינו גזוז עבור יריעות המשכן).⁶ מסורת זו מזהה אפוא את עזובה עם אחת המשתתפות במטווה העזים ומציינת שלשם "פיצוי" על עקרותה נתברכה בכישרון אמנותי שאפשר לה לטוות את שער העזים עוד בטרם נגזז.

ואולם ראוי להתבונן בדברי המדרש בתשומת לב: הדעה שהטווייה נעשתה עוד קודם לגזיזת השער היא מן התמוהות, שכן לא ברור לשם מה נצרכו הנשים לדרך טווייה מוזרה זו, ומה תועלת הפיקו ממנה. ועוד – מדוע מטווה הצמר והפשתן לא נעשה בדרך דומה אף הוא? ואמנם כיוון שדברי מדרש אלו נראים סתומים נקטו רבים מן הפרשנים המאוחרים בגישת הדרוש ההלכתי וכך הסבירו את חכמת הנשים כחכמה בתורה. לדבריהם, הנשים הקפידו לטוות את שער העזים עוד קודם גזיזתו על מנת להימנע מקשיים הלכתיים שהיו עלולים למנוע או להגביל את השתתפותן בטוויית החוטים.⁷ החיסרון בפירושים אלו היא כמובן שבזה הם הופכים את נשות דור המדבר באופן אבסורדי לתלמידות חכמים המפלפלות בדברי הראשונים והאחרונים.

אכן כדי לפתור בעיה קשה זו היו מבצלי הפשט שהעריכו שטוויית השער עוד קודם גזיזתו נועדה להבטיח את ניקיון החוטים ואיכותם. למשל, ר' דוד פארדו סבור כי "הצמר או השיער אז נקי מאוד שאינו מתלכלך במשמוש",⁸ לדבריו, שיטת טווייה זו נהגה רק במטווה העזים משום ששער העזים בניגוד למטווה הצמר והפשתן לא היה טעון צביעה ומשום כך היה עלול להתלכלך. ואילו ר' עובדיה ספורנו בהסתמכו על ידיעותיו המדעיות מבהיר שאיכות התוצר נפגעת כאשר הוא מופרד ממקורו הביולוגי. לדבריו, הטווייה בזמן שהשער היה מחובר אל "מקור גידולו" הגדילה את יופיים של החוטים ושיוותה להם "זוהר נוסף".

באמצעות פרשנויות אלו אפשר להסביר מדוע דווקא יריעות העזים נטוו בצורה מסובכת זו: הואיל ושער העזים שימש להכנת יריעותיו החיצוניות של אוהל המשכן (שמ' כו:ז) ולכיסוי ולהגנה על היריעות התחתונות (שמ' כו:יד), התעורר ביתר שאת החשש שמא יינזקו יריעות אלו החשופות בשיפוליהן לפגעי האקלים המדברי ולמגע יד אדם.

אסטרטגיה פרשנית אחרת לחלוטין מופיעה בקובץ דרשות על התורה של ר' ישראל ניימאן (קראקוב, סוף המאה ה-19), המסביר את טכניקת הטווייה המיוחדת בנימוק פסיכולוגי-דתי:

⁴ הפעלים נפ"ץ ונפ"ס הוראתם הכאה וניעור של הצמר כדי להפריד ממנו את הפסולת הדבוקה בו. ראו ר' נתן בן יחיאל, **ערוך השלם** (בעריכת ח"י הכהן קאהוט), כרך ו, ניו יורק תשט"ו, עמ' שסה ועמ' שסו.

⁵ דוד רידר, **תרגום יונתן בן עוזיאל על התורה** – מתורגם לעברית... על פי כ"י בריטיש מוזיאון, ירושלים תשמ"ד.

⁶ תודתי נתונה לד"ר ג'יימס נ' פורד מהמחלקה לתלמוד שסייע לי בתרגומו המדויק של קטע זה.

⁷ לדבריהם, בדרך זו של טווייה ביקשו הנשים להחיל על עצמן את מצוות בניין בית המקדש (ר' יוסף רוזין, **צפנת פענח**, פיוטרקוב תרס"ג, עמ' 107); להתיר להן לטוות את שער העזים גם בשבת (ר' משה טייטלבוים, **ישמח משה**, א, ירושלים תשנ"ב, עמ' רא); לשתף במלאכת הטווייה גם טומאות בטומאת נידה ולידה (ר' מאיר שמחה הכהן מדווינסק, **משך חכמה**, א, ירושלים תשנ"ד, עמ' קנד); לאפשר להן לתרום את מעשי ידיהן למלאכת המשכן אף ללא הסכמת הבעל (ר' יוסף פצנובסקי, **פרדס יוסף השלם על התורה**, ד, בני ברק תשנ"ד, עמ' תשצח, אות כב); להשמיענו שצמר מחובר אינו קרוי "צמר" (ר' עמרם בלוס, **שו"ת בית שערים**, יו"ד, ניו יורק תש"ס, סי' שפא) וכדי שמלאכתן תהיה 'מלאכת מחשבת' (ר"ש פישר, **דרשות בית ישי [א-ב]**, ירושלים שנת פרי"ד ע"ת [=תשס"ד], עמ' שצט, הערה יב).

⁸ ר' דוד פארדו, משכיל לדוד, בתוך **חומש המאורות הגדולים** ירושלים תשנ"ב, ד לשמ' לה כו עמ' שמא-שמג; ר' יעקב סלניק, **נחלת יעקב**, שם, שם.

⁹ בפירושו לשמ' לה:כו. תופעה דומה קיימת בתעשיית הטקסטיל: בייצור הפוך יש המורטים את נוצות האווזים בעודם בחיים בהנחה שנוצות אלו רעננות ואיכותיות מנוצות שנשרו מאווזים חיים או נמרטו מאווזים מתים. שיטת מריטה זו נדונה אצל ר' ישראל איסרליין, **שו"ת תרומת הדשן**, ב, בעניין איסור צער בעלי חיים, פסקים וכתבים סי' קה.

אפשר, שכל כך היו הנשים מתלבטין (= אובדות עצות) ומשתוקקין לעסוק בלי איחור (= ללא שהיות), שהי' הזמן מתארך להן להמתין בעשייתן עניני המשכן עד שתנטל הנוצה (= השער)¹⁰ מהעזים, לזה עשו טויתן בעוד הנוצה על העזים.¹¹

לפי כיוון פרשני זה רצונן העז של הנשים להשתתף במלאכת המשכן בצירוף רוח ההתלהבות וההשתוקקות ששרתה בהן, הניעו אותן להכין את יריעות המשכן ללא דיחוי ובלי שייאלצו להמתין זמן ממושך ומייגע עד ששער העזים ייגזז. קבוצת הנשים שחכמתה צוינה לשבח העדיפה מסיבה זו את הטווייה המסובכת אך המהירה על פני הטווייה המקובלת והארוכה. העיסוק המידי במלאכת הטווייה היה בו כדי להשקיט את רגש ההתלהבות העמוק שניחנו בו.

הסברו של ר' ישראל ניימאן עולה בקנה אחד עם האבחנה החז"לית הידועה: 'גדולה אהבה שמקלקלת את השורה' (בר"ר נה, ח). לאמור, בהשפעת רגש האהבה שבהקשר שלנו מופנה כלפי הא-ל, יכול אדם לבוא לידי התנהגות בלתי רגילה לו, שאינה תואמת את הנוהג וסדרי הפעולות המקובלים.

איתמר דגן
אלעד

¹⁰ חז"ל מבחינים בין שער עזים קרוי "נוצה" (למשל בברי' חולין קלז ע"א ובברי' שבת כז ע"א), ובין שער כבשים קרוי "צמר". רש"י (בפירושו לשבת שם) מנמק את הדמיון בין שער העז לנוצה ש"אין גוזזין אותם אלא מורטין". לדעת קוהוט, שער העזים קרוי נוצה בשל דקותו. ראו **ערוך השלם** (לעיל, הע' 4) ערך נץ, עמ' שעב.

¹¹ **גבורי ישראל**, פרמישלה תרמ"ט, עמ' סח. ע"פ הביוגרפיה הקצרה שבראש הספר, ר' ישראל ניימאן היה ראש הדיינים בקראקוב ותלמידו של ר' צבי הירש הטר, בעל 'חידושי טיב גיטין'.